

- Devrimci misin, muhafazakar mı?
  - Ömrümün 20 yılını *devrim planları* yapmakla geçirdim ama artık *muhafazakarlaştığımı* hissediyorum. Önüme *dünyanın sorunları* çıktığında *hep böyleydi, uzun zaman da böyle kalacak* diye bakıyorum, öğrenilmiş çaresizlik muhafazakarlığı mı, yoksa insanın aradığı çözümün bulunmadığını ikrarı mı, yaşlılık mı, yoksa başka bir şey mi bilmem.
- Muhafazakarlaşmak canını sıkıyor mu? *Düşünmeyen, hımbıl, dünyanın sırtına yük* bir adamdır *muhafazakar*. Sağcı deyince hakaret kabul edilir, solcunun dinamikliği yok hiçbir zaman. Sıkıcılığın eş anlamlısı gibi muhafazakarlık.
  - Yalan değil bunlar. İnsanlar başka bir şey olamadığı için muhafazakar veya sağcı olur. *Ne yapmalı?* sorusuna verilecek cevabın yoksa *her şey olduğu gibi kalsın* dersin. Bu manada, evet, muhafazakarlık hayli sıkıcı bir duruş. Bir yandan da asıl farkın insanın çocuk sahibi olmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Devrimcilik farklı bir sosyal sinyal. Bizim sosyal sinyallerimizin biyolojik tarafları var, *devrimci* bir açıdan *ben daha iyi avcıyım ve sana daha iyi bir av vaadediyorum* diyor. Muhafazakar çok daha sıkıcı, *tarlamızdakilere dikkat etmezsek, kaybederiz*. Muhafazakarın hayatı da sıkıcı, çünkü bir ölçüde zaten *kazanan* tarafta, şehir kurmuş, çevresine duvar çekmiş ve orada bir *toplum* içinde yaşıyor. Şehri muhafaza etmek de yeni av sahaları bulmaktan sıkıcı bir iş. Çocuk sahibi olmak da insanı *şehre, devlete ve onların mekanizmalarına* mahkum eden bir şey.
- Dünyanın değişmesi gerektiğine artık inanmıyor musun?
  - Teorik bir mesele olarak, evet, dünyanın değişmesi gerektiğine inanıyorum. Bununla beraber dünyanın *devrimcilerin* söylediği kadar kolay değişeceğine ve değişimin de onların inandırmaya çalıştığı şekilde sonuçlanacağına inanmıyorum. Devrimler insanlara *cennet rüyası* sunuyor ama akli başında bir muhasebenin hiçbir devrimi *kârlı* gördüğüne inanmam.
- Devrimciler ne söylediklerini bilmiyor mu?
  - Çoğu bilmiyor. Bunların çoğu reaksiyoner, günlük dertlerine, şehirde yaşamının sıkıcılığına karşı geliştirilmiş bir *av* hayali. Yakalım, yıkalım ve yeniden kuralım. Tamam, yeniden kuralım, ancak kurduğumuzun eskisinden daha iyi ve müreffeh ve adil ve özgür olacağının garantisi var mı? Bunun garantisini nasıl verebilirsin? Toplum kompleks bir sistem, bunun dönüştürülmeye çalışılmasının nasıl sonuç vereceğini bilmiyoruz. Temel değişiklikler yapalım, diyelim mülkiyeti lağvedelim veya lağvettiğimizi söyleyelim veya bunun gibi *süpürücü* kurallar getirelim. Çünkü neden, çünkü bunlar *zulüm*, çünkü mülkiyet olmasa, kapitalizm olmasa mesela *yeryüzünde bu kadar kötülük olmayacak* ama sonunda bakalım ne olmuş?

- Ne olmuş?
  - Mülkiyet bir şekilde yaşamaya devam etmiş. Devam etmek zorunda çünkü insanlar biyolojik kurallar gereği farklı, herkes her işi yapamıyor, birinin onlara ne iş yapacağını söylemesi gerekiyor ve eğer bir kurşunkalem yapacaksanız, bunun için karmaşık bir organizasyon ve tedarik zinciri gerekiyor. Bu tedarik zincirini *kapitalsız* veya *mülkiyetsiz* nasıl kurabilirsiniz? Bir şekilde birileri, diğerlerinden daha *üstün* olacak, yönetici olacak, üretim zincirlerinin nasıl kurulacağına karar verecek.
- Kurşunkalem istemiyorsak?
  - Medeniyet istemiyoruz, şehirde yaşamak istemiyoruz, demektir. Eh, mümkün tabii ama bunun için devrim yapmaya gerek yok, arkadaşlarını alıp avcı toplayıcı yaşayacak bir toprak parçası bulabilirsin. Veya hadi, bulamadın, basit bir toprak parçasında kendini idare edebilirsin ama benim şehirde yaşama hakkımı elimden almaya çalışırsan, benim de buna karşı koyma hakkım mevcut. Tarihin bize gösterdiği de şehirde yaşayanların galip geldiği.
- Bunun ahlaki bir problem olduğunu söylüyorlar. Sen pratik itirazlar yapabilirsin, tarihi doneler de gösterebilirsin ama *ahladen* kapitalizmin insan onuruna aykırı olduğunu söylüyorlar mesela.
  - Ahlak ilginç bir nesne, isteyen insanın istediği şekle girebiliyor. Ben şimdiye kadar ahlaksız bir insan görmedim. İnsanların neye ahlaklı, neye ahlaksız dediği de aslında bir *sürü aidiyetinden* veya sosyal sinyalden başka bir şey değil. Sürü, çünkü, insanların ahlaktan kastettiği aslında *töre ve gelenek*. Kendini evrensel sunma çabasında olan ahlaklar olabilir ama böyle bir şey yok, kimi toplumlarda *yaşlanan ana babayı yük olmasınlar diye öldürmek* ahlaki görülebiliyor mesela. Bana çok acayip geliyor ama bunun da ahlakiliğinin savunmasını yapabilirsin, nedir, adam 70 yıl yaşamış ve artık kimseye bir faydası kalmamış. Mülkiyet zararlıysa, bu yaşlı adam da zararlı, sadece tüketiyor ve geri kalana zarar veriyor, öldürmek de bu açıdan *caiz*. O sebeple ben bu tartışmalarda *ahlakilik* maddesine gelince *başka söyleyecek sözüm yok* diye okuyorum. *Mülkiyet ahlaksızlıktır* deyince, *ee, sonra?* diye bakarım sadece. Bunun basit bir propaganda, reklamdan öte anlamı yok.
- Ahlak bir kriter değildir mi diyorsun?
  - Ahlak bir kriter değildir, çünkü ahlak dediğin zaten üretim ilişkilerinden, toplum yapısından doğmuş bir kurallar bütünüdür. *Solcunun* yaptığı şehir ahlakını, burjuva ahlakını mevhum bir ideal gelecekte *herkese eşitlemekten* ibaret. Bunun *güzel bir hayal* olduğunu kabul ediyorum, bununla beraber kendi yiyecek bulamayan bir insanın kedilere bizim şehirli kadar *şefkatle* yaklaşmasını bekleyemezsin. Kedilere ve köpeklere *şefkatle* yaklaşılması ancak herkes için yeterince yiyecek üretilebiliyorsa mümkündür. Avcı

- toplayıcıların kedi beslediğini sanmıyorum, açlık tehlikesi altındaysan kendi türün, hatta kendi çocuğun dışındaki kimsenin açlığına karşı bir *ahlaki* vazifen yoktur.
- Solcular bir yandan avcı toplayıcı devrimi istiyor ama bir yandan da şehir ahlakını herkese yaymak istiyor, yani.
    - Eh, evet. Benim bu insanları ve insanların genelini *içerikten* değil de, *tutarlılıktan* eleştirmeye çalışmam da bundan. İçerikten herkes herkese bir şekilde *ahlaksızlık* isnadında bulunabilir, ancak beklentim *devrimcinin* veya *burjuvanın* kendi ahlakı içinde tutarlı olması. Sabahtan akşama klimalı ofisinde oturan birisi, güneşin altında beden işi yapan insanın *koktuğundan* şikayet ettiğinde tutarsızlığa düşer. Kedilere ayıracak zaman ve imkan bulmuş biri, işine yetişmek zorunda olduğu için kedilerle ilgilenmeyen insanları sorgularken tutarsızlığa düşer. Şehrin getirdiği imkanları doğru paylaşmak başka, bu imkanlara sahip olmayan insanları *ahlaksızlıkla* itham etmek başka.
  - Şehirdeki çoğu insanın *yıkanmaya* veya bir kediye şefkat göstermeye imkanı var, velakin. Buradaki *imkan* meselesini fazla abartmıyor musun?
    - İmkan konusu bir *öncelik* konusu tabii, yine de insanların başkalarına *ahlak dayatmasından* bahsediyorum. Sosyal alışkanlıkların değişmesi sadece maddi imkanlarla ilgili değil, kimisi zengin oluyor ama köyünde gördüğü yaşam tarzına fazla bir şey katmıyor. Bu insanların maddi imkanları olabilir ancak sosyal alışkanlıklar ve ahlak, belli bir sosyal çevre ve sınıf da gerektiriyor. *Şehir* dediğimiz de sadece maddi imkanların değil, bu alışkanlıkların ve *görgünün* yerleştiği bir yer. Bununla beraber söylemeye çalıştığım maddi imkanın *yeter* olmasa da, *gerek* bir şart olduğu. Maddi imkan yoksa, ahlaktan bahsedemezsin ve eğer halihazırdaki *maddi medeniyetin* maddi kısmı yıkılırsa, manevi kısmı da ayakta duramaz.
  - Devrimcilerin bu *maddi kısmı* yıkmak istediklerini mi düşünüyorsun? Belki de yıkmak değildir amaçları?
    - Yeknesak bir devrimci fikirden bahsetmesi zor, anarşisti bir şey der, komünisti başka bir şey ve bunların ayrı *hizipleri* de daha başka şeyler. Bununla beraber *devrimciliğin* asıl vasfı bir şekilde halihazırdaki *sömürüyü* bitirmektir, değil mi? Bu da toplum katmanlarının yıkılması, gücü elinde bulunduranların kaybetmesi demek. *Maddi düzen* yıkılacak, diyelim araba fabrikası orada çalışan işçilerin olacak, buğday tarlası orada çalışan ırgatların olacak, vs. Bu da maddi düzenin ve *üretim zincirlerinin* tamamen değişmesi demek.
  - Bunlar özde kötü şeyler mi? Neticede Sovyetler bir şekilde büyük sermayenin dışında kalarak *süper güç* olabildi ve 90'a kadar bu statüsünü korudu.
    - Sovyetlerin kendi tarihi deneyimi nasıldı, hangi şartlarda gelişti ve 2. Dünya Savaşı olmasa tarih nasıl seyrederdi, bilemiyoruz. O tartışmaya girmek şu anki konuda sapmak olur.

Bununla beraber Sovyetler düzeninde de bir hiyerarşinin mevcut olduğunu, komünist düzendeki işçinin söz hakkının, kapitalist düzendeki bir işçiden daha fazla olmadığını herhalde kabul edebiliriz. Hatta daha az olmalı, çünkü düzen zaten belli bir *ideoloji* etrafında örgütleniyor ve *teorik olarak* bu da işçiler için *en iyi ideoloji*. Adamlar her şeyi *proleterya* adına yapıyorlar, onun için grev yasak. Adam diyor ki *zaten proleterya için çalışıyorsun, ne grevi?* Bununla beraber bu düzenin bu *ideolojiyi* aşp, işçiyi Kapitalist düzendekinden daha iyi yaşattığını söylemek de mümkün değil. Ayrıca *sömürü* de devam ediyor, devlet bir şekilde ideolojisini savunmak ve bu savunmayı da finanse etmek zorunda. Bu finansman da bir şekilde *vergilerden* kaynaklanıyor. Bu vergi Kapitalist düzendeki gibi vazih olmayabilir ama işçinin artık değerine el koymadan, *Sovyetler* de bilim veya sanat yapamaz, aya roket gönderemez, askerine silah veremez. Bu durumda birilerinin birilerini *sömürmesi* hayatın kuralı demek.

- Ancak ortalama işçinin de bir iş garantisi vardı, değil mi?
  - Evet, bildiğim kadarıyla devlet herkese iş bulmak zorundaydı. Bununla beraber sonunda zaten onları batıran da *iyi işçi* ve *kötü işçi* arasında bir fark olmayışı oldu. Bir kere böyle bir farkı inkar ettiğimizde, *hepimiz eşitiz* demeye başladığımızda, kötüler kendini iyileştirmeye ihtiyaç duymazken, iyi ve çalışkan olanlar kendini yormayı bırakır ve sonunda herkes *kalitesizlikte eşitliğe* ulaşırız. Bunu da giderek yabancılaşan, hayattan kopan bir ideolojik diskurle yürütmeye çabalar. Bizim *devrimcilerin* yaptığı da bu bir yerde, geneli aslında bir şekilde *sosyalist gibi* yaşayan insanlar, yani, bir yerden gelirleri var, bir şekilde hayatlarını idame ettiriyorlar ve bunun getirdiği *boşluğu* da ideolojik ve ahlaki manada saçmalayarak dolduruyorlar.
- Çok ağır bir itham oldu bu.
  - Olabilir ama herhalde şurada anlarız: Devrimci, devrimden sonra ne olacağını aslında bilmez ve bunun için ister. Kumar oynamaktadır, çünkü kaybedeceği şeyler olacağını düşünmez. Muhafazakar da bilmez ama kaybedebileceklerinin farkındadır ve kumar oynamak istemez. Ben de, diktatörlüğümün veya refahımın veya özgürlüğümün *garanti* olduğu bir devrimi isterdim ama böyle bir *garantiyi* bana kim verebilir? *Falanca adamlar devrim yapacaklar ve şimdikinden daha iyi olacak* diyebildiğim kimse yok. Dahası kendini *devrimci* diye niteleyen insanların çoğunun, bırak devrim yapmayı, iki insanı çalıştırıp, bir kafeyi işletecek kabiliyette olduğundan bile kuşkuluyum.
- Devrimden sonra belki olacaktır? Kapitalist düzen içinde tutunamıyor olmak neden bir kriter olsun?
  - Güzel bahane. Bunun içeriğine cevap veremem. Tabii ki mümkün, adam sosyalist ekonomide bir işletme dehasına dönüşebilir. *Şimdi zaman bulamıyorum ama İslam devriminden*

sonra namaz kılacağım demek gibi bir şey bu, Kapitalist düzen bizim *olması gerektiği gibi* yaşamamıza imkan tanımıyor ama devrimden sonra her şey düzelecek. Sorun şu ki Kapitalizm dediğimiz şey bir ideoloji değil, kriterleri de ideolojik değil. Kapitalist ekonomi insanlara *ideolojik* yaklaşmıyor, bir işletme kar ediyorsa yaşıyor, kar etmiyorsa ölüyor. Basit kuralları var ve herhangi bir *sosyalist* düzende, bu kuralların da ikame edilmesi gerekli. Bunun üzerine ayrıca bir de *ideolojik yetkinlik* bekleniyor tabii. Kapitalist ekonomide kafe işletmek, sosyalist ekonomide işletmekten daha kolay olmalı.

- Ama öyle değil, Kapitalizm’de çok derin bir rekabet var, insanlar birbirlerini batırıyor.
  - İşte Kapitalizm’deki rekabetin getirdiği verimlilik hedefini, Sosyalizm’de de ikame etmelisin ki düzen yaşamaya devam etsin. Eğer işletmelerin böyle bir amacı olmazsa, kar zarar, gelir gider hesabını yapmazsa, sonunda bütün düzen batır, çünkü Kapitalizm verimsizlik ve maddi israf konusunu henüz işletme seviyesindeyken çözer. İşletmeni düzgün yapamıyor, kar edemiyorsan, batarsın ve ekonomi için bir *delik* olmaktan çıkarsın. Sovyetler tarzı ekonomilerde ise, verimsizlik bir kriter değildir, işletmeler zarar etmeye devam edebilir, nasılsa bir şekilde birilerine faydalıdır ve rekabetin sağladığı kontrol denge mekanizmalarının yapay yoldan, *planlama* ile sağlanması gerekir. Planlama da hayli bürokratik, donuk ve *kör* olacaktır. Kapitalizm’de sorunlar kendi kendini çözer, Sosyalist ekonomilerde ise sorunu tespit etmek, planlamak ve çözmek için yapay bir gayret gerekir. Bu *yapay gayret* asla dinamik bir sistemin yerini alamaz ve bu sebeple zaten *hayatı planlamak* imkansızdır.
- Peki bunu talep ediyor olmak, hayat daha adil olsun, insanların sağlık güvencesi olsun veya bunun gibi şeyleri talep ediyor olmak *devrimcilik* dışında mümkün mü? Yakıp yıkarak değil de, insanları ikna ederek, demokratik yoldan yapalım bu devrimi, o zaman oluyor mu?
  - Evet, o zaman oluyor. Ona ben de itiraz etmiyorum. Ancak o *devrim* olmuyor, 2002’de ne kadar devrim yapabildiyse bu ülke, en fazla o kadar devrim oluyor. Bu şekilde *Sovyetler tarzı* bir düzene geçmek mümkün mü? Hiç sanmıyorum. Ancak insanlara daha çok güven veren, daha sık dokunmuş ve hayatta yanlış yapmaktan korkmadıkları bir düzeni oluşturmak mümkün olabilir. Yine de insanların algı, alışkanlık ve söylem değiştirme hızı etkili bir filtredir. Farzımuhal ben bugün *mükemmel, herkesi ikna ve mutlu eden bir sistem* bulsam, bunu insanlara anlatmam, anlamaları, inanmaları, bunun toplumda yaygın kanaat haline gelip siyaseten uygulanabilir olması 20-30 yıldan önce olmaz. Bu arada da zaten insanların söylediği, anladığı, aktardığına göre değişecektir. Kuşaklar değişecek, onları ihtiyaçları değişecek, onlara yeni söylemler gerekecektir. *Devrimcilik* bu gibi bir *etkileşimi* istemez, kendi ideolojik saflığına hanel gelsin istemez. Çünkü ideoloji pazara çıktığında şekil değiştirecek, *günlük hayatın karmaşası ve kötülüğü* ile bozulacaktır. Bu bozulma ile birileri *daha saf* bir ideoloji arayışında günlük hayata teslim olmuş bu *revizyonistlerden*

ayrılacaktır.

- Onun için bölünüp duruyorlar herhalde.
  - Başka sebepleri de vardır da, insanın asıl amacı toplum mühendisliği *jimnastiği* yapmak olunca, ister istemez uzlaşmadığı yerler çıkar ve bölünme kaçınılmaz hale gelir.
- Peki toplumsal değişimi zorlamanın hiç mi yolu yok?
  - Var tabii ki, insanlar zaten bunu talep ediyorlar da. Yani bugün elimizde imkan olsa kimse 4 saatten fazla çalışır mı, mesela?
- Böyle bir imkan yok mu? Çalışma saatlerinin azalması gerekmiyor mu, bu kadar verimlilik artışı varken.
  - Çalışma saatleri azalıyor zaten ama *çalışanlar* için değil, çalışmayanlar, öğrenciler, emekliler ve saire için. Eskiden bir insanın *30 yaşına kadar* herhangi bir işte çalışmadan okula gitmesi tahayyül edilebilir değildi ama şimdi hemen hemen norm haline geldi. Çalışma saati bir türlü azalmayanlar çalışan kesim ama diğer herkes hayatını daha rahat geçirme konusunda gayet istekli. Dahası çalışanların da önemli bir kısmı aslında bir iş yapmıyor, bunların da gelirlerinin önemli bir bölümü devlet kaynaklı ve *gizli işsizlerin* de maaşını çalışanlar ödüyor. Bu açıdan baktığımızda çalışma saatleri hayli azaldı.
- Daha da azalabilir, ama.
  - Böyle bir trend var, haftada 4 gün deneniyor bazı yerlerde, ben de bu yüzyılın sonuna doğru çoğu işin haftada 20 saate ineceği kanaatindeyim, robotların böyle bir etkisi olacaktır. Ancak bu, bir anda, sistemin temel ayarlarını toptan değiştirip yapılmaz. Bir şirket çıkar, bunu dener, batmıyorsa ve çalışanları daha mutluysa veya bir şekilde haftada 4 günü veya günde 4 saati, her neyse, sürdürebiliyorsa başka şirketler de bunu takip eder. Devrimci suyun derinliğini iki ayağıyla ölçmeye kalkar ve sonunda boğulması mukadderdir, *akıllı muhafazakar* ise suyun derinliğini yavaş yavaş ölçer. Geri adım atacak kadar akıllı başında ve sistemin risklerine karşı uyanıktır. Karmaşık bir dünyada yaşıyoruz ve kimsenin elinde dünyanın nereye gittiğine ve bir yıl sonra nerede olacağına dair bir model yok.
- Evet, koronavirüsten kimsenin haberi yoktu bir yıl önce.
  - Evet, bir yıl sonra da bunun nasıl etkileri olacağını şu an kimse bilmiyor. Asıl korkutucu olan da bu. İnsanların bir yere tutunma ihtiyacının, bir kesinlik, bir güven ihtiyacının onları *devrim* türküsü söylerken, *şehre ve muhafazakarlığa* mahkum ettiği bir yere doğru gidiyoruz zannımca. Hayatlarımız artık Çin'deki virüse de, Amerika Başkanı'nın heladan attığı tweet'lerine de bağlı ve herkesinki herkesinkine bir şekilde dokunuyor. Bu karmaşıklığa

denenmemiş fikirlerin *devrimiyle* karşı çıkmanın bir anlamı yok: Denenmemiş her fikir laftadır ve laf kolaydır. Lafla devrim olmaz. *Devrimcilerin* çoğunun *biraz da biz yiyelim* demek için ideolojik ve ahlaki bazı lafları sıralamaktan öteye bir derdinin olduğunu sanmıyorum.